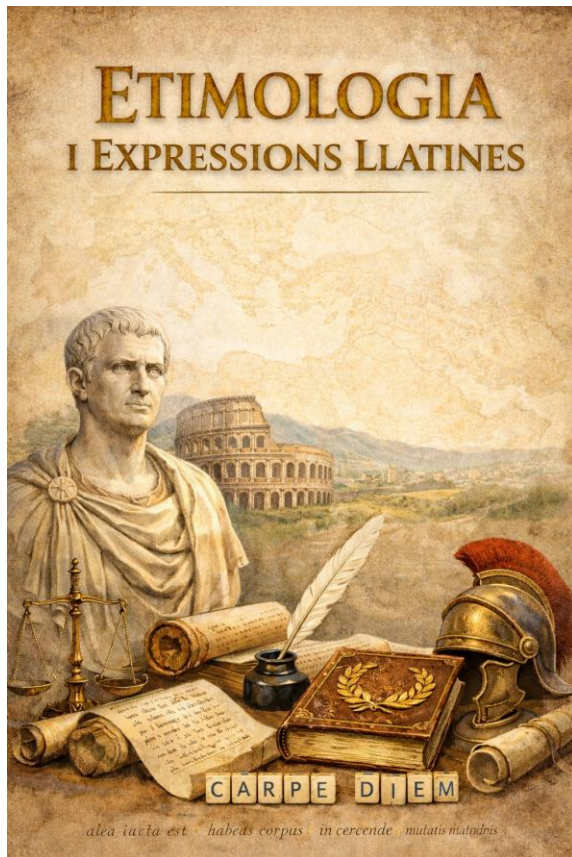

ETIMOLOGIA I EXPRESSIONS LLATINES

Aquest dossier recull els principals ètims llatins i les expressions llatines més freqüents que han deixat empremta en la llengua catalana i en el llenguatge culte actual. A través de l'anàlisi de paraules patrimonials, cultismes i locucions llatines, l'alumnat aprèn a reconèixer l'origen del lèxic, a deduir significats i a comprendre millor textos acadèmics, jurídics, científics i literaris, amb una preparació específica per a les proves de les PAU.

<https://espaihermes.com>
ISBN: 978-84-09-76230-9

CONTINGUT

ETIMOLOGIA LLATINA.....	2
Distinció entre paraula patrimonial i cultisme	2
Com resoldre l'exercici d'etimologia	2
Llistat d'ètims llatins (PAU)	2
A-D	2
F-L	4
M-P.....	5
Q- V	6
EXPRESSIONS LLATINES (PAU).....	8
Com poden aparèixer a la prova.....	8
Llistat sencer	8
Expressions adaptades a l'ortografia catalana.....	8
Expressions no adaptades	8
Expressions temporals	9
Expressions modals.....	9
Expressions jurídiques.....	9
Expressions mèdiques	9
Àmbit socioeconòmic i polític.....	9
Expressions cristianes	10
Àmbit universitari	10
Tòpics literaris.....	10
Aforismes i expressions proverbials.....	10
Altres expressions	10

ETIMOLOGIA LLATINA

L'**etimologia** estudia l'origen de les paraules i les transformacions que han experimentat. En el cas del català, una part molt important del lèxic procedeix del llatí, bé per evolució oral continuada, bé per incorporació culta.

DISTINCIÓ ENTRE PARAULA PATRIMONIAL I CULTISME

Paraula patrimonial: és aquella que prové del llatí però que ha evolucionat de manera continuada provocant canvis fonètics i morfològics, de manera que en la forma actual està molt allunyada de la paraula llatina original. Ex. *oculum* → **ull**; *filium* → **fill**; *aurum* → **or**

Cultisme: és una paraula d'origen llatí que no ha seguit un procés evolutiu, sinó que ha estat incorporada al català a través de la llengua culta, científica o acadèmica. El cultisme manté una forma molt propera al llatí, amb pocs o cap canvi fonètic. Ex. *ocular*, *filial*, *aurífer*

Forma ràpida per distingir paraula patrimonial i cultisme:

- Si la grafia és molt diferent del llatí → paraula patrimonial
- Si la grafia s'assembla molt al llatí → cultisme

COM RESOLDRE L'EXERCICI D'ETIMOLOGIA

1. Localitzeu el mot llatí en el text i identifiqueu-ne el lema: *filios* → *filius*; *fecit* → *facio*; *nata est* → *nascor*.
2. Comproveu que la paraula catalana pertany realment a la mateixa família etimològica, no només al mateix camp semàntic.
3. Escriviu un cultisme, derivat o compost correcte i normatiu. N'hi ha prou amb el mot, sense definició, si l'enunciat no la demana.
4. En el procés invers, copieu la forma llatina que apareix al text, no necessàriament l'entrada de diccionari.
5. Reviseu l'ortografia catalana: *aqüeducte* i *col·laborar*; *quinquenni* s'escriu sense dièresi.

LLISTAT D'ÈTIMS LLATINS (PAU)

A-D

ÈTIM LLATÍ	PARAULA PATRIMONIAL	CULTISMES, DERIVATS I COMPOSTOS
<i>ager, agri (m.)</i>	—	agrari, agrícola, agroalimentari, agricultura
<i>ago, agere, egi, actum</i>	—	acta, acte, actiu, actuar, radioactiu, retroactiu
<i>alter, -era, -erum</i>	altre, altra	alterar, alteració, alteritat
<i>annus, -i (m.)</i>	any	aniversari, anual, anuari, decenni, quinquenni
<i>aqua, -ae (f.)</i>	aigua	aquarel·la, aquari, aquàtic, aqüeducte, aqüífer
<i>argentum, -i (n.)</i>	argent	argentat, argenter, argenteria, argèntic, argentífer

ÈTIM LLATÍ	PARAULA PATRIMONIAL	CULTISMES, DERIVATS I COMPOSTOS
<i>audio, audire, audiui, auditum</i>	oir	audició, audiència, audiòfon, auditori, inaudit
<i>aurum, -i (n.)</i>	or	àuric, aurífer, auri
<i>bellum, -i (n.)</i>	—	bèl·lic, bel·licista, bel·licós, bel·ligerant, rebel·lió
<i>capio, capere, cepi, captum</i>	cabre / caber	capciós, capturar, captura, captiu, captaire
<i>caput, capitis (n.)</i>	cap	capità, capitania, capítol, decapitar
<i>caro, carnis (f.)</i>	carn	carnal, carnatge, carnisser, carnisseria, carnívor, encarnat
<i>causa, -ae (f.)</i>	cosa	causal, causant, causar, encausar
<i>centum (indecl.)</i>	cent	centè, centenar, centenari, centenni, centèsim, centúria
<i>cognosco, cognoscere, cognoui, cognitum</i>	conèixer	cognitiu, cognoscible, incògnit
<i>colo, colere, colui, cultum</i>	coldre	culte, cultisme, cultiu, cultivar, cultura, inculte
<i>concilium, -ii / consilium, -ii (n.)</i>	consell	concili, conciliàbul, conciliar, consiliari, reconciliar
<i>cor, cordis (n.)</i>	cor	acord, concòrdia, cordial, discòrdia, record, recordar
<i>corpus, corporis (n.)</i>	cos	corporació, corporal, corporatiu, corpuscle, incorporar
<i>credo, credere, credidi, creditum</i>	creure	acreditar, credencial, credibilitat, crèdit, crèdul, incrèdul
<i>damnum, -i (n.)</i>	dany	condemnar, damnar, damnificar, indemne, indemnització
<i>decem (indecl.)</i>	deu	decenni, dècim, decimal, decímetre, desè
<i>dico, dicere, dixi, dictum</i>	dir	abdicar, dicció, dictador, dictamen, dictar, edicte, predicció
<i>digitus, -i (m.)</i>	dit	dígit, digital, digitalitzar
<i>doceo, docere, docui, doctum</i>	—	docència, docent, docte, doctor, doctrina
<i>domus, -us (f.)</i>	—	domèstic, domesticar, domicili, domiciliari, domòtica
<i>duco, ducere, duxi, ductum</i>	dur	abduir, adduir, dúctil, educar, inducció, introduir, produir, traduir
<i>duo, duae, duo</i>	dos	dual, dualitat, duo

F-L

ÈTIM LLATÍ	PARAULA PATRIMONIAL	CULTISMES, DERIVATS I COMPOSTOS
<i>facio, facere, feci, factum</i>	fer	bonificar, factible, factura, magnificar, petrificar, rectificar
<i>fides, -ei (f.)</i>	fe	fidedigne, fidel, fidelitat, infidel, perfídia
<i>facio, facere, feci, factum</i>	fer	bonificar, factible, factura, magnificar, petrificar, rectificar
<i>fides, -ei (f.)</i>	fe	fidedigne, fidel, fidelitat, infidel, perfídia
<i>filius, -ii / filia, -ae</i>	fill / filla	afiliar, filiació, filial, filiar
<i>frater, fratris (m.)</i>	frare	confraternitzar, fraternal, fraternitat, fratricidi
<i>gero, gerere, gessi, gestum</i>	—	gerència, gerent, gerundi, gest, gesta, gestió, gestual
<i>gratia, -ae (f.)</i>	gràcia	congratular, gratificació, gratificant, gratis, gratuït
<i>gravis, -e</i>	greu	gravar, gravetat, gravidesa, gravitació, ingràvid
<i>homo, hominis (m.)</i>	home	homicida, homicidi, homínid, hominització, hominoide
<i>hospes, hospitis (m. i f.)</i>	hoste	hospici, hospital, hospitalitat, inhòspit
<i>hostis, -is (m. i f.)</i>	host	hostil, hostilitat, hostilitzar
<i>ignoro, ignorare, ignoravi, ignoratum</i>	enyorar	ignorància, ignorant, ignorar
<i>insula, -ae (f.)</i>	illa	insular, insularitat, insulina, península, peninsular
<i>iter, itineris (n.)</i>	—	itinerància, itinerari, itinerant
<i>ius, iuris (n.)</i>	—	jurídic, jurisconsult, jurisdicció, jurisprudència, jurista, perjuri
<i>labor, laboris (m.)</i>	llavor	col·laborar, elaborar, labor, laboral, laboratori, laboriós
<i>lego, legare, legavi, legatum</i>	llegar	al·legació, al·legar, col·lega, legació, legat, relegar
<i>lego, legere, legi, lectum</i>	llegir	lector, lectorat, lectura
<i>lex, legis (f.)</i>	lleí	legal, legalitzar, legislació, legislatiu, legítim
<i>liber, libera, liberum</i>	lliure	liberal, liberalisme, liberalitat, liberalitzar, neoliberal
<i>licet, licere, licuit</i>	lleure (v.)	il·lícit, lícit, llicitació, licitar
<i>lingua, -ae (f.)</i>	llengua	bilingüe, bilingüisme, lingual, lingüístic, multilingüe

ÈTIM LLATÍ	PARAULA PATRIMONIAL	CULTISMES, DERIVATS I COMPOSTOS
<i>littera, -ae (f.)</i>	lletra	literal, literari, literat, literatura, transliterar
<i>locus, -i (m.)</i>	lloc	local, localisme, localitat, localitzar, locomoció
<i>loquor, loqui, locutus sum</i>	—	col·loqui, eloqüent, locució, locutor, loquaç, soliloqui

M-P

ÈTIM LLATÍ	PARAULA PATRIMONIAL	CULTISMES, DERIVATS I COMPOSTOS
<i>magister, -tri / magistra, -ae</i>	mestre / mestra	magisteri, magistral, magistrat, magistratura
<i>magnus, -a, -um</i>	—	magnànim, magnat, magnífic, magnificar
<i>mando, mandare, mandavi, mandatum</i>	manar	comandar, mandat, mandatari
<i>maneo, manere, mansi, mansum</i>	romandre	mansió, permanència, immanent, permanent, romanent
<i>manus, -us (f.)</i>	mà	amanuense, manual, manufactura, manuscrit, manutenció
<i>mater, matris (f.)</i>	mare	matern, maternitat, matriarca, matricidi, matrícula, matrimoni, matriu
<i>mille (indecl.)</i>	mil	mil·lenari, mil·lenni, mil·lèsim, mil·límetre
<i>mitto, mittere, misi, missum</i>	metre (v.)	missió, missatge, comissió, dimitir, emissió, permís, remitent
<i>moueo, mouere, moui, motum</i>	moure	motiu, motivació, motor, promotor
<i>multus, -a, -um</i>	molt, molta	multicolor, multicultural, múltiple, multiplicar, multitud
<i>nascor, nasci, natus sum</i>	néixer / nàixer	innat, natal, natalici, natiu, nounat, prenatal
<i>navis, -is (f.)</i>	nau	naval, navegabilitat, navegació, navegar, navili
<i>niger, nigra, nigrum</i>	negre, negra	denigrar, denigrant, nigromància
<i>nomen, nominis (n.)</i>	nom	denominar, ignomínia, nomenclatura, nòmina, nominal, nominatiu
<i>nouem (indecl.)</i>	nou	novè, novembre, novena
<i>nouus, -a, -um</i>	nou, nova	innovar, novell, novel·la, novetat, novícia, renovar
<i>nox, noctis (f.)</i>	nit	noctàmbul, nocturn, nocturnitat

ÈTIM LLATÍ	PARAULA PATRIMONIAL	CULTISMES, DERIVATS I COMPOSTOS
<i>octo (indecl.)</i>	vuit	octaedre, octant, octau, octet, octogenari, octògon
<i>oculus, -i (m.)</i>	ull	binocle, inocular, ocular, oculista
<i>omnis, -e</i>	—	òmnibus, omnipotent, omnipresent, omniscient, omnívor
<i>opus, operis (n.)</i>	obra	cooperar, òpera, operació, operador, operar, opuscle
<i>ordo, ordinis (m.)</i>	ordre	coordinar, ordinador, ordinal, ordinari, subordinar
<i>pars, partis (f.)</i>	part	partició, participi, partida, partidari, partit, partícula
<i>paruus, -a, -um</i>	—	parvitat, pàrvul, parvulari, parvulista
<i>pater, patris (m.)</i>	pare	patern, paternal, paternitat, patriarca, patrimoni, patrónim
<i>pax, pacis (f.)</i>	pau	pacífic, pacificar, pacifisme
<i>pes, pedis (m.)</i>	peu	bípede, pedal, pedestre, quadrúpede, pedicura
<i>peto, petere, petiui, petitum</i>	—	competència, competir, petició, repetir, repetitiu
<i>populus, -i (m.)</i>	poble	depopulació, impopular, popular, popularitat, populós
<i>puer, -i (m.)</i>	—	puerícia, puericultura, pueril, puerilitat, puerperi
<i>puto, putare, putaui, putatum</i>	podar	amputar, diputat, disputar, imputar, putatiu, reputació

Q- V

ÈTIM LLATÍ	PARAULA PATRIMONIAL	CULTISMES, DERIVATS I COMPOSTOS
<i>quattuor (indecl.)</i>	quatre	quartet, quarteta, quatern, quaternari
<i>quinque (indecl.)</i>	cinc	quinquennal, quinquenni, quintet, quintuplicar
<i>ratio, rationis (f.)</i>	raó	ració, raciocini, racional, racionar
<i>rego, regere, rexi, rectum</i>	regir	rector, rectoria, regidor, regidoria, règim, regiment
<i>scribo, scribere, scripsi, scriptum</i>	escriure	descripció, descriptiu, escriptor, escriptori, escriptura, prescripció

ÈTIM LLATÍ	PARAULA PATRIMONIAL	CULTISMES, DERIVATS I COMPOSTOS
<i>sentio, sentire, sensi, sensum</i>	sentir	sensació, sensat, sensible, sensorial, sensitiu, sensor
<i>septem (indecl.)</i>	set	septenari, septennal, septenni, septentrional, septet
<i>sequor, sequi, secutus sum</i>	seguir	assequible, consecutiu, conseqüent, executar, persecució, seqüela
<i>sex (indecl.)</i>	sis	sexennal, sexenni, sext, sextet, sextina, sextuplicar
<i>signum, -i (n.)</i>	senya	assignar, assignatura, designar, insígnia, signar, signe, significar
<i>tempus, temporis (n.)</i>	temps	contemporani, extemporani, temporal, temporalitat, temporada
<i>tres, tria</i>	tres	triangle, trident, tridimensional, triennal, trienni, trio
<i>uenio, uenire, ueni, uentum</i>	venir	aventura, conveni, convenció, convent, eventual, ventura
<i>uerbum, -i (n.)</i>	verb	adverbi, adverbial, proverbi, verbal, verbalitzar, verbós
<i>uerto, uertere, uerti, uersum</i>	—	advers, advertir, convertir, divers, invers, pervertir, revers, vers
<i>uideo, uidere, uidi, uisum</i>	veure	evident, invident, providència, visibilitat, visible, visió
<i>uinco, uincere, uici, uictum</i>	vèncer	convicció, convicte, invicte, victorejar, victoriós
<i>uiuo, uiuere, uixi, uictum</i>	viure	avituallar, revitalitzar, vital, vitalici, vitalisme, vitamina
<i>uoco, uocare, uocaui, uocatum</i>	—	advocar, advocat, convocar, evocació, invocar, provocar, vocació, vocatiu

EXPRESSIONS LLATINES (PAU)

Les expressions llatines formen part del registre estàndard i culte del català i apareixen sovint en àmbits acadèmics, jurídics, mèdics, filosòfics i literaris. A les PAU poden aparèixer com a preguntes de reconeixement, de significat o d'ús contextual.

COM PODEN APARÈIXER A LA PROVA

- Completar frases amb el llatínisme més adequat a partir d'una llista tancada.
- Distingir entre expressions de significat pròxim: a priori / a posteriori; de facto / de iure; lato sensu / stricto sensu.
- Reconèixer el significat contextual, no només repetir una traducció literal.
- Aplicar correctament l'expressió a una situació comunicativa concreta.

LLISTAT SENCER

EXPRESSIONS ADAPTADES A L'ORTOGRAFIA CATALANA

- **accèssit**: reconeixement atorgat a qui queda immediatament després del guanyador.
- **agenda**: llista de qüestions pendents o calendari de compromisos.
- **àlies / alias**: sobrenom o nom alternatiu.
- **alter ego**: una altra faceta o segona personalitat d'una mateixa persona.
- **esnob**: persona que imita gustos o maneres per aparentar distinció.
- **ex-libris**: marca de propietat d'un llibre.
- **lapsus**: error involuntari, especialment en parlar.
- **maremàgnum**: confusió o acumulació desordenada.
- **ínterim**: període provisional entre dues situacions.
- **memoràndum**: nota o escrit recordatori.
- **plus**: quantitat o avantatge afegit.
- **postdata**: afegit final a un escrit després de signar-lo.
- **quid**: punt essencial o qüestió clau.
- **quòrum**: nombre mínim de membres necessaris per prendre decisions.
- **rictus**: expressió rígida del rostre.
- **súmmum**: grau màxim.
- **vis còmica**: capacitat de provocar el riure.
- **ultimàtum**: exigència final amb termini.

EXPRESSIONS NO ADAPTADES

- **casus belli**: motiu que justifica una guerra.
- **conditio sine qua non**: condició imprescindible.
- **modus operandi**: manera habitual d'actuar.
- **modus vivendi**: manera de viure o acord de convivència.
- **opera prima**: primera obra d'un autor.
- **primus inter pares**: primer entre iguals.
- **quid pro quo**: confusió o intercanvi erroni.
- **rara avis**: persona o cosa excepcional.
- **statu quo**: situació actual.
- **vox populi**: opinió generalitzada.

EXPRESSIONS TEMPORALS

- **a posteriori**: després dels fets.
- **a priori**: abans de l'experiència.
- **ab illo tempore**: des d'aquell moment.
- **ante meridiem (a. m.)**: abans del migdia.
- **post meridiem (p. m.)**: després del migdia.
- **in articulo mortis**: en el moment de la mort.
- **in extremis**: en una situació límit.
- **in fraganti**: en el mateix moment de cometre un fet.
- **ipso facto**: immediatament, pel mateix fet.
- **sine die**: sense data fixada.

EXPRESSIONS MODALS

- **ad hoc**: fet expressament per a un cas concret.
- **ad nauseam**: fins a la sacietat.
- **bis**: dues vegades.
- **ex aequo**: en igualtat de condicions.
- **in albis**: sense informació.
- **in crescendo**: progressivament.
- **in extenso**: de manera completa.
- **in mente**: en la ment.
- **lato sensu**: en sentit ampli.
- **motu proprio**: per iniciativa pròpia.
- **sic**: així, literalment.
- **stricto sensu**: en sentit estricte.
- **volens nolens**: vulgui o no.

EXPRESSIONS JURÍDIQUES

- **de facto**: de fet, a la pràctica.
- **de iure**: de dret, legalment.
- **dura lex, sed lex**: la llei és dura però és la llei.
- **ignorantia legis non excusat**: el desconeixement de la llei no eximeix de complir-la.
- **in dubio pro reo**: en cas de dubte, a favor de l'acusat.
- **pacta sunt servanda**: els pactes s'han de complir.
- **patria potestas**: autoritat legal dels pares.
- **persona non grata**: persona rebutjada oficialment.
- **sub iudice**: pendent de resolució judicial.

EXPRESSIONS MÈDIQUES

- **coitus interruptus**: interrupció del coït abans de l'ejaculació.
- **delirium tremens**: trastorn greu associat a l'abstinència alcohòlica.
- **in vitro**: fora de l'organisme.
- **in vivo**: dins d'un organisme viu.
- **placebo**: substància sense efecte terapèutic real.
- **rigor mortis**: rigidesa del cos després de la mort.

ÀMBIT SOCIOECONÒMIC I POLÍTIC

- **curriculum vitae**: trajectòria acadèmica i professional.
- **ràtio**: proporció entre dues magnituds.

- **dèficit**: manca o resultat negatiu.
- **referèndum**: consulta popular.
- **per capita**: per persona.
- **superàvit**: excés o resultat positiu.

EXPRESSIONS CRISTIANES

- **INRI**: "Jesús de Natzaret, rei dels jueus".
- **mea culpa**: reconeixement d'un error propi.
- **peccata minuta**: faltes lleus.
- **per saecula saeculorum**: pels segles dels segles.
- **requiescat in pace (RIP)**: que descansi en pau.
- **urbi et orbi**: a la ciutat i al món.
- **rèquiem**: missa pels difunts.

ÀMBIT UNIVERSITARI

- **cum laude**: amb el màxim reconeixement acadèmic.
- **honoris causa**: títol concedit per mèrits.

TÒPICS LITERARIS

- **aurea mediocritas**: ideal de moderació.
- **beatus ille**: elogi de la vida senzilla.

AFORISMES I EXPRESSIONS PROVERBIALS

- **ad Kalendas Graecas**: mai.
- **alea iacta est**: la sort està decidida.
- **audaces fortuna iuvat**: la fortuna afavoreix els valents.
- **de gustibus non disputandum**: sobre gustos no hi ha discussió.
- **errare humanum est**: errar és humà.
- **facta, non verba**: fets, no paraules.
- **intelligenti pauca**: a qui entén, poques paraules.
- **mens sana in corpore sano**: ment sana en cos sa.
- **nihil novi sub sole**: res no és nou.
- **non plus ultra**: límit màxim.
- **veni, vidi, vici**: vaig venir, vaig veure, vaig vèncer.
- **verba volant, scripta manent**: les paraules volen, els escrits romanen.

ALTRES EXPRESSIONS

- **etcètera**: i la resta.
- **idem**: el mateix.
- **inter nos**: entre nosaltres.
- **per se**: per si mateix.
- **post scriptum**: afegit final a un escrit.
- **in situ**: al lloc mateix.
- **sui generis**: d'un gènere propi.
- **viceversa**: a l'inrevés.